

Μια βόλτα στην αρχαία Κέα

Μαρία Καγιάφα
Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης Λαυρίου

- Ένα πανέμορφο νησί των δυτικών Κυκλάδων, ανάμεσα στην ακτή της Αττικής, την Κύθνο, την Άνδρο και τη Σύρο
- Έκταση: 131 τ.χμ
- Αρχικά ονομαζόταν Κέως (πιθανόν προ-ελληνικό όνομα), που έγινε Κέα, και σε υστερότερες εποχές Τζια
- Το νησί είναι ορεινό με μικρές εύφορες κοιλάδες και δαντελωτές ακτές
- Το νερό είναι άφθονο, σε σχέση τουλάχιστον με τα άλλα κυκλαδονήσια – Υδρούσα
- Τα πετρώματα του είναι κυρίως σχιστόλιθοι και μάρμαρα
- Έχουν εντοπιστεί κοιτάσματα σιδήρου, μολύβδου και μίλτου
- Η Κέα έχει κατοικηθεί από τη Νεολιθική εποχή, σχεδόν αδιάλειπτα ως τις μέρες μας

Η Κέα στο χώρο και το χρόνο

- Φρυγανότοποι και θαμνώνες καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος του νησιού
- Πολύ σημαντικό είναι το δάσος της βελανιδιάς (υπό μορφή συστάδων και μεμονωμένων δέντρων) – στο παρελθόν επέφερε πολλά κέρδη στο νησί (τα βελανίδια εξαγόταν για χρήση στη βυρσοδεψία και οι κορμοί χρησιμοποιήθηκαν ως καύσιμη ύλη)
- Ερώτημα: φυσικό ή καλλιεργούμενο το δρυοδάσος;
- Από τους πιο απειλούμενους οικότοπους της Μεσογείου
- Το μεγαλύτερο μέρος του νησιού έχει συμπεριληφθεί στο πρόγραμμα Natura 2000

Φυσικό περιβάλλον

- Ο οικισμός της Κεφάλας βρίσκεται σε ένα βραχώδες και ανεμοδαρμένο ακρωτήριο στα βορειοδυτικά του νησιού (1 χμ από την Αγία Ειρήνη) – ‘βλέπει’ προς τη Μακρόνησο και την Αττική
- Ανασκάφτηκε ανάμεσα στα χρόνια 1960-1966 από την αμερικανική ομάδα του Πανεπιστημίου του Σινσινάτι και η ανασκαφή δημοσιεύτηκε από τον J. Coleman το 1977
- Αποτελεί μια από τις πιο πρώιμες θέσεις στις Κυκλάδες
- Χρονολογείται στην Τελική Νεολιθική (4500-3200 π.Χ.) και είχε στενούς δεσμούς με την Αττική και την Αίγινα (πολιτισμός ‘Αττικής-Κεφάλας’)
- Η τοποθεσία της Κεφάλας είναι στρατηγικής σημασίας, λόγω της εγγύτητας του οικισμού με τη Λαυρεωτική και την Αττική
- Θα πρέπει, δηλαδή, και η Κεφάλα (όπως, π.χ. και ο Στρόφιλας στην Άνδρο) να αποτέλεσε ενδιάμεσο σταθμό για τη διαμετακίνηση οψιανού και μεταλλευμάτων μεταξύ Αττικής, Κυκλάδων, Εύβοιας και ΒΑ Αιγαίου

- Ο οικισμός αποτελείται από μικρές λιθόκτιστες κατοικίες σε πυκνή διάταξη, με πολλά μικρά και ορθογώνιας κάτοψης δωμάτια
- Στους πρόποδες του λόφου, πάνω από μια μικρή αμμουδιά, ήταν το νεκροταφείο του οικισμού (τάφοι κτιστοί, με ορθογώνια, ημικυκλική ή και κυκλική κάτοψη, σε μεμονωμένες ή ομαδικές ταφές)
- Έχουν ανασκαφτεί περίπου 40 τάφοι – φαίνεται ότι το νεκροταφείο χρησιμοποιήθηκε για 100-150 χρόνια ίσως από 15 οικογένειες

Κεφάλα

- Από τα ανασκαφικά δεδομένα συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι ήταν κυρίως γεωργοί, κτηνοτρόφοι και αλιείς
- Ανάμεσα στα ευρήματα συγκαταλέγονται αγγεία, μεταλλικά αντικείμενα (από χαλκό κι ένα μολύβδινο), εκατοντάδες απολεπίσματα οψιανού, λίθινα εργαλεία, αποτυπώματα καλαθιών και υφασμάτων καθώς και πήλινες σέσουλες και πήλινα ειδώλια (που συνδέονται με νεκρικές τελετές και τελετουργίες)
- Οι ενδείξεις για επιτόπια κατεργασία του χαλκού (σκωρίες και πήλινα τμήματα χωνευτηρίων ή καμινιών) είναι από τις πιο πρώιμες στο χώρο του προϊστορικού Αιγαίου και συνδέονται με τα κοιτάσματα χαλκού της Λαυρεωτικής

Κεφάλαια

- Κοντά στην Κεφάλα, σε ένα ακρωτήριο πάνω από τον όρμο του Αγίου Νικολάου, βρίσκεται ο οικισμός της Αγίας Ειρήνης
- Ανασκάφτηκε περιοδικά τις δεκαετίες 1960 - 1970 από το Πανεπιστήμιο του Σινσινάτι με επικεφαλής τον John Caskey
- Οι ανασκαφές έφεραν στο φως έναν από τους πιο σημαντικούς προϊστορικούς οικισμούς στις Κυκλάδες, με οικονομικό προσανατολισμό προς το εμπόριο και τη ναυτιλία
- Το μέρος κατοικήθηκε από την Πρώιμη ως την Ύστερη Εποχή του Χαλκού, με μεγαλύτερη ακμή κατά τη μετάβαση από τη Μέση στην Ύστερη Χαλκοκρατία (1700-1500 π.Χ.)

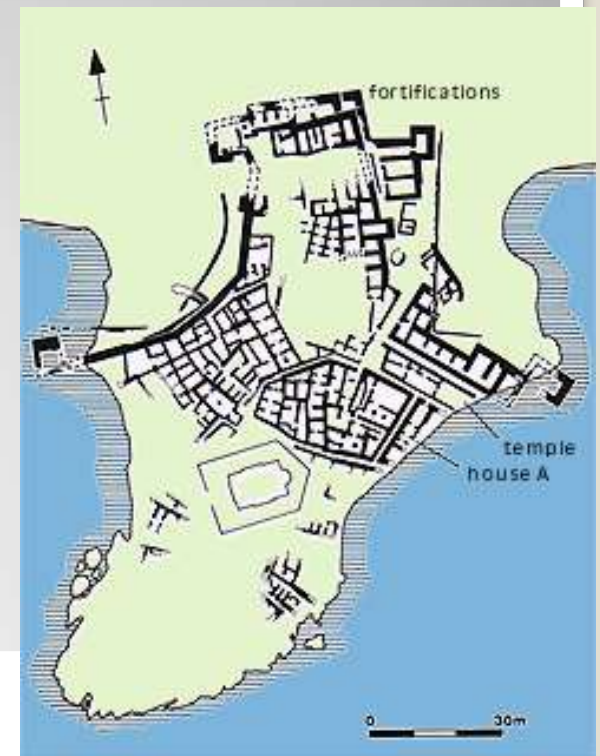

Αγία Ειρήνη

- Κέα I → Νεολιθική εποχή
- Κέα II → Πρώιμη Εποχή του Χαλκού II
- Κέα III → Πρώιμη Εποχή του Χαλκού III
- Κέα IV → Μέση Εποχή του Χαλκού II
- Κέα V → Μέση Εποχή του Χαλκού III
- Κέα VI → Ύστερη Εποχή του Χαλκού I
- Κέα VII → Ύστερη Εποχή του Χαλκού II
- Κέα VIII → Ύστερη Εποχή του Χαλκού III → σταδιακή εγκατάλειψη του οικισμού, στην Εποχή του Σιδήρου μόνο το ιερό ήταν ενεργό

Φάσεις κατοίκησης

- Στην ακμή του οικισμού:
Η πόλη ήταν τοιχισμένη
περιμετρικά (σήμερα
σώζεται τμήμα του τείχους
στα βόρεια), με πολλά
ιδιωτικά σπίτια, μια
μνημειακή κατασκευή (οικία
Α) – οικία του 'αρχηγού' ή
διοικητικό κτίριο, ένα ιερό,
εκτεταμένο δίκτυο δρόμων,
αποχετευτικό σύστημα,
διακόσμηση σπιτιών με
τοιχογραφίες...
- Η πόλη κάλυπτε περίπου
10000 τ.μ. και είχε
περίπου 1000 κατοίκους

Αγία Ειρήνη - χώρος

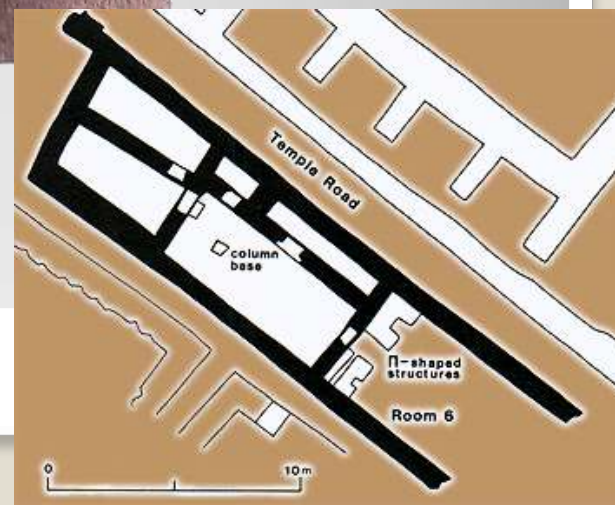

- Πρωτοκυκλαδική ΙΙ εποχή (2800-2300 π.Χ.) →
- Κυκλαδικά ειδώλια (που ΔΕΝ προέρχονται από τάφους και σε μεταγενέστερες φάσεις φυλάχθηκαν ή ξαναχρησιμοποιήθηκαν σαν εργαλεία)
- 42 συνολικά, διαφορετικά ως προς το υλικό, τη μορφή και το εργαστήριο
- Πήλινα και λίθινα αγγεία

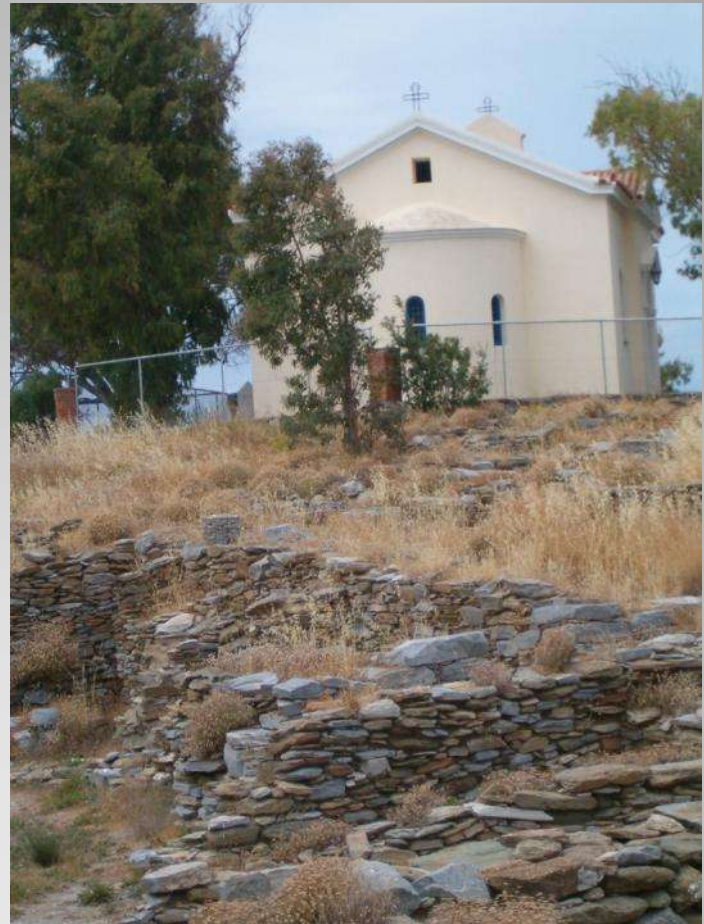
Ειδώλια

- Σημαντικό κτίριο, δώροφο, επίμηκες, ορθογώνιο, με θρανία, στα ανατολικά του οικισμού
- Σημαντικό λατρευτικό κέντρο με μοναδικής σημασίας μεγάλα (70-120 cm) πήλινα γυναικεία αγάλματα
- Οι μορφές στέκονται ή χορεύουν, είναι ντυμένες με μακριές φούστες, κοντές ζακέτες, έχουν γυμνό στήθος όπου μερικές φορές υπάρχει μια γιρλάντα - 'μινωική' αμφίεση
- Περίπου 50 αγάλματα έχουν βρεθεί σπασμένα σε πολλά κομμάτια και διασκορπισμένα - δεν είναι γνωστό που ήταν εκτεθειμένα
- Πρόκειται για μια θεότητα ή πολλές;
- Κατασκευάστηκαν από τοπικά εργαστήρια πιθανόν σε διαφορετικούς χρονολογικούς ορίζοντες, με αρχή τον 16^ο αι. π.Χ. (ΥΕ Ι)
- Η λατρεία τους συνεχίστηκε και στην εποχή του Σιδήρου

Ιερό

- Το μεγαλύτερο κτίριο του οικισμού
- Βρίσκεται κοντά στο ιερό και την κεντρική πύλη
- Έδρα του τοπικού άρχοντα
- Στους εκτεταμένους ισόγειους και υπόγειους χώρους → αποθήκες, κελάρι, εργαστήριο υφαντικής
- Στο ισόγειο και τον πρώτο όροφο → δημόσιοι χώροι υποδοχής, ιδιωτικά διαμερίσματα, χώροι τέλεσης τελετουργιών, αποθήκες πολύτιμων αντικειμένων
- Η οικία περιλαμβάνει επίσης εργαστήρια μεταλλοτεχνίας και λιθοξοϊκής
- Μεγάλος πλούτος ευρημάτων

Οικία Α

- Κύρια θέση της Εποχής του Χαλκού στη βόρεια Κέα (η νότια πλευρά δεν έχει ερευνηθεί αρκετά)
- Οι κάτοικοι της Αγίας Ειρήνης απολάμβαναν ένα υψηλό βιοτικό επίπεδο
- Η πόλη υπήρξε ένα σημαντικό εμπορικό κέντρο που συνέδεε τις Κυκλάδες με την Κρήτη και την ηπειρωτική Ελλάδα, ίσως ο κρισιμότερος σταθμός μεταξύ Λαυρεωτικής και υπόλοιπου Αιγαίου
- Συνέβαλε στην ανταλλαγή και άλλων προϊόντων (π.χ. λάδι, ελιές, κρασί, σιτάρι και υφάσματα)
- Στον οικισμό βρέθηκε μια πληθώρα μεταλλικών αντικειμένων, κυρίως χάλκινων και μολύβδινων, καθώς και πολλαπλές μαρτυρίες για την επιτόπια κατεργασία τους (π.χ. χωνευτήρια, τάλαντα, μήτρες, λιθάργυρος, παραπροϊόντα μεταλλουργίας, εργαλεία)
- Η στενή σχέση Κέας και Λαυρίου έχει επιβεβαιωθεί αρχαιομετρικά για τον μόλυβδο αλλά και το χαλκό από τη Μέση Εποχή του Χαλκού και εξής

Σχέσεις και επαφές με το υπόλοιπο Αιγαίο

- Λίγα πράγματα είναι γνωστά για την Κέα στους λεγόμενους Σκοτεινούς Αιώνες (11^{ος}-8^{ος} αι. π.Χ.)
- Στα αρχαϊκά χρόνια ιδρύονται οι 4 πόλεις της Κέας: η **Ιουλις, η Καρθαία, η Κορησσός και η Ποιήεσσα**
- Οι 3 πρώτες εκδίδουν και ασημένιο νόμισμα
- Οι πόλεις είναι οχυρωμένες και τις συνδέει ένα πυκνό οδικό δίκτυο
- Περισσότερες πληροφορίες αντλούνται από τη Καρθαία που έχει ανασκαφεί, αρχής γενομένης από τις αρχές του 20^{ου} αι. (Γαλλική Αρχαιολογική σχολή)
- Κατά τη δεκαετία του 1960 η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία συνέχισε τις ανασκαφές
- Το διάστημα 1987-1995 ανασκαφές διεξήγε το Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
- Την περίοδο 2002-2008 (Γ' ΚΠΣ) η Επιτροπή Συντήρησης και Ανάδειξης αρχαίας Καρθαίας Κέας του Υπουργείου Πολιτισμού προχώρησε σε εργασίες ανάδειξης και αναστήλωσης των βασικότερων μνημείων της ακρόπολης (υπεύθυνη αρχαιολόγος Τ. Πανάγου)
- Οι εργασίες στο χώρο συνεχίζονται με αμείωτο ρυθμό (π.χ. θέατρο, πρότυλο) – 2011-2014 (ΕΣΠΑ)

Τετράπολις

- Βρίσκεται στην άκρη μιας βραχώδους σειράς λόφων εποπτεύοντας τον διπλό όρμο μικρές και μεγάλες 'Πόλες' (Αιγαίο)
- Δεσπόζει ο βράχος 'Κουλάς'
- Περιτριγυρισμένη από τείχος με πολυγωνικούς λίθους με πύλες και πύργους

Καρθαία

- Χρονολόγηση: από τους γεωμετρικούς ως τους παλαιοχριστιανικούς χρόνους
- Περίοδος ακμής: η Αρχαϊκή
- Ανάμεσα στα άλλα, ο χώρος περιλαμβάνει το ναό της Αθηνάς (;) μαζί με ένα μνημειώδες πρόπυλο και το κτίριο D, το ναό του Απόλλωνα, το θέατρο

Καρθαία

- Ναός του Απόλλωνα → χτισμένος στο πλησιέστερο προς τη θάλασσα άνδηρο → χτίστηκε το 530 π.Χ. → ναός 100 ποδών → ο κυριότερος της πόλης
- Υλικό κατασκευής → τοπικός γκρίζος ασβεστόλιθος

Ναός της Αθηνάς (;) → κτισμένος σε ανώτερο άνδηρο → νεότερος (500 π.Χ.) → δωρικός, περίπτερος (6X11 πώρινοι κίονες) → το σωζόμενο μέρος των αετωμάτων και τον ακρωτηρίων βρίσκεται στο Μουσείο της Κέας

Οι δύο ναοί

- Λιθόκτιστο
- Ελληνιστικών χρόνων
- Χωρητικότητας 900 ατόμων
- Οι ανασκαφή του χώρου συνεχίζεται

Το θέατρο

- Κύριο μέλημα → η συντήρηση και ανάδειξη των τεσσάρων πιο επιβλητικών οικοδομημάτων της ακρόπολης
- Η συντήρηση των μνημείων της ακρόπολης στόχευε: στην κατά το δυνατό αποκατάσταση των φθορών που έχουν υποστεί στο πέρασμα των αιώνων και στην πρόληψη μελλοντικών
- Έγιναν συμπληρώσεις, επανατοποθετήσεις, αποκαταστάσεις, ανασκαφή όπου χρειαζόταν, ανάδειξη του περιβάλλοντος χώρου

Οι πρόσφατες εργασίες

- Καλά οχυρωμένη (με 2 σειρές αρχαίων τειχών) και με καλή εποπτεία του χώρου μέχρι τη Μακρόνησο και τις ακτές του Λαυρίου
- Λιγοστά τα αρχαιολογικά στοιχεία, καθώς δεν έχουν γίνει συστηματικές αρχαιολογικές ανασκαφές
- Ένα μοναδικό έργο πλαστικής είναι το λαξευμένο στο φυσικό βράχο λιοντάρι στα ΝΑ της πόλης – χρονολογείται στα πρώιμα αρχαϊκά χρόνια
- Πατρίδα του Σιμωνίδη, του Βακχυλίδη και Πρόδικου

Ιουλις - Το λιοντάρι

- Οικοδομήθηκε κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους και αποτελεί ένα από τα ψηλότερα σωζόμενα αρχαία κτίρια
- Πενταώροφος, τετράγωνος στην κάτοψη (9.90 μ. η πλευρά), ύψους 20 μ.
- Βρίσκεται στο σταυροδρόμι οδών που συνέδεαν την Ποιήεσσα με την Ιουλίδα και την Κορησσό
- Ο πύργος περιβάλλεται από τα κατάλοιπα της μεταβυζαντινής μονής της Αγίας Μαρίνας
- Βρίσκεται σε φάση αποκατάστασης

Πύργος της Αγίας Μαρίνας

- Από νησιωτικό μάρμαρο
- Χρονολογείται στα χρόνια 520-510 π.Χ.
- Βρέθηκε στην Κορρησία
- Ύψος: 2.07 μ.
- Εκτίθεται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Ο κούρος της Κέας

- Το μονοπάτι που οδηγεί στην Καρθαία αποτελεί μέρος του αρχαίου οδικού δικτύου που συνέδεε την πόλη με τις άλλες πόλεις του νησιού
- Η κατάληξη στον αρχαιολογικό χώρο της Καρθαίας συνδυάζει τον πλούτο των αρχαίων μνημείων με το φυσικό κάλλος
- Στην Κέα, περισσότερο ίσως από αλλού, μπορούμε να φανταστούμε το τοπίο που συνάντησαν οι παλιοί περιηγητές – αρχαία μονοπάτια, κατάλοιπα αρχαίων εγκαταστάσεων, ξερολιθιές, αναβαθμίδες καλλιεργειών, οχυρωματικά έργα, αρχιτεκτονικά μέλη ενσωματωμένα στους τοίχους σπιτιών και εκκλησιών → δηλώνουν μια αρμονική συνύπαρξη φύσης και ανθρώπου

Το μονοπάτι της Καρθαίας

- Η διασύνδεση φυσικού περιβάλλοντος και αρχαιολογικού τοπίου αποτελεί έναν από τους θεματικούς άξονες στην ΠΕ

- Στο πλαίσιο αυτό, η προστασία και διαχείριση των μνημείων από το σύγχρονο άνθρωπο, όπως καθορίζει η νέα πραγματικότητα που επιδιώκει την βιώσιμη ανάπτυξη τόσο της φυσικής όσο και της πολιτισμικής μας κληρονομιάς, είναι μια αναγκαιότητα

Περιβαλλοντική Εκπαίδευση - Φυσικό και Ανθρωπογενές Περιβάλλον

- Α. Χωρέμη, Χ. Βλασσοπούλου, και Γ. Βενιέρη, 2002: Κέα – Ιστορία και Αρχαιότητες, Αθήνα, ΥΠΠΟ, ΤΑΠΑ
- Ε. Gorogianni, 2011: 'Goddess, lost ancestors and dolls: A cultural biography of the Ayia Irini terracotta statues', Hesperia 80, 635-655
- Η Καθημερινή 7 ημέρες, 8 Ιουλίου 2001, Η νήσος Κέα
- Ε. Σημαντώνη – Μπουρνιά και Τ. Πανάγου, Καρθαία Κέας – έργα ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου, Αρχαιολογία, τ. 116, 47-55
- J.E. Coleman, 1977: Keos I – Kephala, Princeton.
- J.L. Caskey, 1971: 'Marble figurines from Ayia Irini on Keos' Hesperia, 113-126.
- J.L. Caskey, 1981: 'Notes on Keos and Tzia', Hesperia, 320-326.
- Δάση βελανιδιάς: παρελθόν, παρόν και μέλλον, Ημερίδα, Μεσολόγγι 2002, <http://www.karp.teilam.gr/Pages/diafora/BALANIDIA.pdf>
- <http://www.tdpeae.gr/index.php?ID=hTVj7iLeFT1nEFJx>

Βιβλιογραφία